

Велибор Берко САВИЋ

ШКОЛА У РИБНИЦИ — НАЈСТАРИЈА У СРЕЗУ КОЛУБАРСКОМ

Повластице, дате Србији по хатишерифу од 3.(15) августа 1830. године, као израз „царске благонаклоности и милости“, означиле су ново поглавље у развоју младе српске државе. Прокламоване слободе и нова организација управе, судства и других области друштвеног живота, у многоме су утицале на свест народа у сопствене снаге, вековима спутаване мерама најмрачније тираније отоманске империје. Изнурена многим борбама првог и другог устанка, бројним бунама угушеним у крви, сатирањем материјалних и духовних вредности, српска нација се нашла у периоду препорода. Требало је „установити судове, подигнути училишта, градити болнице, завести књигопечатње, откупити турске опахилуке“; за школе ваљало је учитеље а за болнице лекаре обезбедити. Све то у циљу очувања слободе и просперитета нападеног народа.

Просвећивање народно је дошло у први план. Цркве и манастири, до тада једини храмови културе и просвете, препуштају своју просветитељску улогу правим правцатим школама и лицејима. У том пионирском послу велику улогу имали су народне старешине па и сам народ, који све више долази до сазнања да његово национално биће зависи од писмених и мудрих људи, способних да га воде и њиме управљају.

„Ваљевско окружије“, познатије као ваљевска нахија, са својим срезовима као територијалним јединицама, не заостаје иза осталих подручја Србије. После само две године од објаве хатишерифа, у Бранковини Прота Матеја Ненадовић гради цркву и школу¹⁾, припремајући услове за бржи развој читавог округа ваљевског, по узору на образовање у Војводини, у којој је и сам стекао своја прва сазнања.

1) „То је било онда, кад га је књаз Милош поставио у пензију. Он је онда отишао у Бранковину и отворио школу, добавивши учитеља (садањег пароха палилулског г. Илију Јаковљевића) с којим је упоредо са највећим задовољством децу учио. Он се онда није надао, да ће се игда још мешати у народне послове“. — Љ. П. Ненадовић, „Шумадинка“, Београд, бр. 11, 7. II. 1856, стр. 11.

Школе се подижу и у другим местима ваљевског округа. Прерастање турских касаба у занатске и привредне центре, без присуства турског живља, омогућује још невиђене активности. И у селима се све више схвата потреба за отварањем школа, о њима се разговара на „скупштинама“ мештана и другим зборовима. Нуди се материјална помоћ и учешће у радној снази, удружена из више села једног среза.

Основна школа у Рибници

„Турски устав“ из 1838. године и ступање на политичку позорницу „уставобранитеља“, још више избацују у први план народно просвећивање, лишено кнежеве аутархије, са захтевом да се уставне слободе више поштују, а тиме и постану реалност а не пука декларација. Томе доприносе и нови прописи о устројству Совјета државне управе и разграничење кнежеве власти од Совјета и попечитељства.

Сачувани писани документи из тог времена и споменици материјалне културе најбоље сведоче о духовној снази једног народа да истраје у свом просвећивању. Остали су до данашњих дана, после бројних ратова и других страдања, као неми сведоци једне тешке али славне историје.

Драматична 1839. година оставила је многе трагове о почетку краја прве владе књаза Милоша. Непосредно пред његов одлазак са трона „књажеског достоинства“, мештани једног среза одлучили су да подигну школу у свом крају. Неколико до сада непознатих доку-

мената, сведоче о изградњи прве школе у крају подно Маљена, која ће по много чему остати позната у историји српског народа²⁾.

Први од сачуваних докумената упућен је тадашњем Министарству (Попечитељству) унутрашњих дела:

„ВИСОКОМУ КЊАЖЕСТВА СРБИЈЕ ГЛАВНОМУ ОТДЕЛЕНИЈУ
ПОПЕЧИТЕЛСТВА ВНУТРЕНИХ ДЕЛА³⁾”

Начелничества окружија ваљевског
р а п о р т

Будући да су се у овом Окружију у сваком срезу у неком по једна а у неком и по две школе завеле, и народом исти(х) орезава сигурно поградиле, само у Срезу колубарском што ни једне школе неима. У смислу ком с рапортом својим истог Среза начелник ц[ели] капетан Никола Ракић⁴⁾ од 29. пр[ошлог] м[есеца] № = 53, јавио је Начелничеству овому, да је прошле године био наредбу учинио, те је народ сву нуждну јапију, колико је потребно за једну школу, одсекао, и половина да је већ на место истерана, а друга половина да се по оним местима, гди је сечена, налази неистерана, и онда му је народ на позив његов, да школу начине, да ћеду и мајсторију и потребно гвожђе платити, обећао се. Притом пита Начелничество ово оће л' он смети заповедити да народ ону осечену јапију на место истера, и у Рибници гди је место најсходније за школу као код манастира, да мајсторе погоди и школу начине. У чему је Начелничество у толико препоручило, да само наредбу учини, да се јапија истера на место да не иструли, а за даље, како ће поступити, да упутствованије очекује.

Зато усубује се Начелничество ово с понизним овим рапортом изискати од високога Попечителства упутствованије, сирјеч: оће л' оно моћи питању начелника Среза колубарског, цел. капетана Николе Ракића дозволити, да може мајсторе наћи и погодити да школу начине, па колико буде коштвала, да од народа подручног му

2) У овој школи учио је познати политичар, књижевник и министар финансија Србије, Мита Ракић (15/27. X. 1846 — 5/17. III 1890), отац песника Милана Ракића. Мало касније у анале ове школе уписује се и Живојин Мишић (7/19. VII 1855. — 20. I 1921), потоњи чувени српски војвода.

3) Оригинал, Архив Србије, МУД-п, Ф. III, бр. 20/839.

4) Никола Ракић је син Раке Тешћа, знаменитог кнеза колубарског из времена првог и другог устанка. Рака Тешћ је имао још два сина: Јеврема, оца Мите Ракића и Велимира. За капетана колубарског Никола Ракић је постављен од књаза Милоша по смрти Раке Тешћа. — Радомир Рада Драшковић, Ракићи из Мионице, „Напред”, Ваљево, бр. 232, од 17. X. 1952. год.

среза, као што му је прошле године и обећао се платити, новце по-
купи и исплати, које су оваквим начином и остале срезеке именовав-
ше се старешине, школе, које се данас налазе, попрадиле.

№ = 416.
2. маја 1839.
у Ваљеву

Началник Окружија ваљевског
Подполковник
Павле Даниловић

Писар Началничества
Васа Глигоријевић

По пријему „рапорта”, Попечитељство внутрених дела шаље
исти Попечитељству просвешченија, молећи за мишљење, с напоме-
ном да је са „предложенијем” среза колубарског у „пуној мери” са-
гласно⁵⁾. Убрзо је стигло позитивно мишљење, које читаву ствар по-
ставља на принцип добровољности у прикупљању средстава за шко-
лу, без ма каквих притисака од стране власти:

„ВИСОКОСЛАВНОМУ ПОПЕЧИТЕЛСТВУ ВНУТРЕНИ[Х] ДЕЛА⁶⁾”

С мненијем високославнога Попечителства внутрени[х] дела
од 12. тек. м. № = 1087 у предложенију Началничества окружија ва-
љевског за школу, коју народ среза колубарског истог окружија по-
дићи жели, саглашавајући се и Попечителство просвешченија совер-
шено, с повећанијем ./.. припосланог су акта, моли високославно
Попечителство внутрени[х], да оно, известивши поменуто Начални-
чество о согласију овом, истому наредбу издати изволи, како ће над-
лежном начелнику орезском препоручити, да овај у донашању ја-
пије и купљењу новца на предречено дело од народа подручног му
среза, никако уваженијем својим не утиче; но јединствено ползу по-
томака његови[х] из богоугодног овог предпријатија пред очи пред-
стављајући им, к добровољном дајенију на зидање нове школе у
срезу његовом побуђује.

Б. № = 545.
24. маја 1839.
У Београду.

Попечитељ
Правосудија и просвешченија
генерал-мајор
Стефан Стефановић

Началник Одел. Попеч. Просвешченија
Димитрије Исаиловић

5) Концепт акта бр. 1087 од 12. маја 1839. год., Архив Србије, МУД-п,
Ф. III, бр. 20/839.

6) Оригинал, МУД-п, Ф. III., бр. 20/839.

Мишљење Попечитељства просвешченија, међутим, није било довољно. Према устаљеној пракси требало је прибавити и друга мишљења и одобрења, пре свега од Совјета Књажества српског. Ова преписка је у исто време значајна и за схватање тадашњег поступка при подизању јавних објеката. У том циљу Попечитељство внатрених дела се обраћа Совјету следећим актом:

„Високославном Совјету Књажества српског,
у БЕОГРАДУ.”⁷⁾

Као што ће се високославни Совјет Књажества српског овде у копији под ./ приложеног ралорта Началничества окружија ваљевског од 2. тек. [месеца] № = 416 извести, да народ среза колубарског окружија ваљевског намерава у срезу своме у Рибници код манастира школну начинити, тако исто моћи ће исти високославни Совјет из овде под ./ и ./ у копији прикључени[х] између Попечитељства овог и Попечитељства просвешченија о том предмету вођени[х] преписки увидити да се од оба ова Попечитељства к подизанију у Рибници школе никакве препоне не полажу. Но будући да овај предмет тицајући се јавнога благостојанија народног пре него што би се к приведенију његовом у дејство нуждне мере предузеле, одобреније високославног Совјета Књажества српског изискује, то се читава ствар с гореизложеним прилозима високославном Совјету Књажества српског за благоразсуденије представља.

29. маја 1839.

(Попечитељство внатрених дела)”

У Београду
№ = 1398.

Совјет је у то време био у најжешћем сукобу са књазом Милошем. Тек увојено „Устројеније Совјета” и други акти, донети на основу тзв. „Турског устава” из 1838. године, приморали су владара Србије да се одрекне „књажеског достоинства” у корист старијег сина Милана. Тога дана, 1 (13). јуна 1839. године књаз Милош је напустио Србију и отишао на своје поседе у Влашку. Србијом управља Совјет и Намесништво Књажества српског, на челу са Томом Вучићем Перишићем, Јевремом Обреновићем и Аврамом Петронијевићем. У Совјету се налази и Прота Матеја Ненадовић, са осталим заслужним људима, који је у многоме заслужан и за развој школства у ваљевском округу.

У позадини драматичних политичких догађаја живот тече даље. Совјет налази да је намера Колубараца за похвалу, упућујући Попечитељство внатрених дела да прибави сагласност од Митрополита,⁸⁾ пошто се школа намеравала да подигне у близини манастира Рибница. Овај значајни документ гласи:

7) Концепт, АС МУД-п, Ф. III. бр. 20/839.

8) Петар Јовановић, митрополит београдски.

„ПОПЕЧИТЕЉСТВУ ВНУТРЕНИ ДЕЛА

Известивши се из писма Попечитељства внутрени дела од 29. маја т. г. № = 1398, да народ Среза колубарског Окружија ваљевског, намерава о трошку своје школе у Рибници код манастира начинити, не има шта друго на то приметити, но да Попечитељство за ову исту ревност и усердије народа тога, које се јавном благостојанију народном клони, похвали, а к тому, да се намереније њино средством Попечитељства просвешченија саопшти и г. Митрополиту, због тога, што се иста школа у Рибнику код манастира подиже.

№ = 617
6. јунија 1839.
У Београду

За г. Председатеља
Вице-председатељ Совјета
Стојан Симић
Главни секретар Совјета, мајор
Стефан Марковић”

Актом број 1609 од 9. јуна 1839. године, Попечитељство внутрених дела се обраћа поново Попечитељству просвешченија, преко кога, већ уходаним путем, тражи сагласност митрополита београдског:

„ПОПЕЧИТЕЉСТВУ ПРОСВЕШЧЕНИЈА, У МЕСТУ.⁹⁾

Соопшћавајући Попечитељство внутрени[х] дела копију ./.. решенија високославног Књажества Српског Совјета од 6. тек. № = 617, у призренију школе, коју народ Среза колубарског Окружија ваљевског код манастира Рибнице подићи жели, високославному Попечитељству просвешченија умољава, да би оно истиј предмет г-ну Митрополиту представити и о даљем слѣдством Попечитељство ово извести извољело.

№ = 1609.
9. јунија 1839.
У Београду
Експедирано

[Попечитељство внутрених дела]”

После само десетак дана и ова сагласност је добијена:

„ВИСОКОСЛАВНОМ ПОПЕЧИТЕЉСТВУ ВНУТРЕНИ ДЕЛА

По саопшченим високославним Попечитељством внутрени дела од 9. т. м. № = 1609 решенију високославног Совјета Књажества Српског, у призренију школе, коју народ среза колубарског округа ваљевског код манастира Рибнице о свом трошку подићи жели, Попечитељство је просвешченија, не могући од своје стране водруженије школе ове, по томе што се она код манастира подиже без предвори-

9) Концепт, Архив Србије, МУД-п, Ф. III, бр. 20/839.

телног споразуменија и соизволеннија г. Митрополита одобрити, истоме под 14. т. м. Б. № = 647, предмет овај согласија ради соопштило.

606

И будући је таково од њега под 19. тек. Е. № = ————— получило, то

275

не пропушта оно и предпохваљено Попечитељство внутрени дела о истоме знања његовог ради известити, као што је о томе и надлежно начелничество под данашњим уведомило, с том препоруком, да оно и народу истом удејствована ради жеље његове ово соопшти.

В. № = 691.

20. јунија 1839. год.

У Београду

Попечитељ

Правосудија и просвешченија

Генерал-мајор

Стефан Стефановић

Началник оделенија

Попечитељства просвешченија

Димитрије Исаиловић"

Круг надлежних инстанци се овим не исцрпљује. Намесништво кнежевог достојанства, које обавља, у одсуству кнеза, највише и најодговорније дужности, даје са своје стране благослов овом послу „за опште благо и срећу својих потомака“. Мисли се и на друге школе, које ће доћи после ове, на њихово издржавање и прикупљање средстава за редовну делатност. Подизање школе у Рибници тако генерално поставља организациона, финансијска и кадровска питања школа целе Србије, како за већ изграђене тако и за оне које ће се тек градити. Дајући подршку иницијативи једног среза, Намесништво одаје и јавно признање народу у свим таквим и другим подухватима, чија су се средства „добровољно на олтар общеге народнога просвешченија положила“.

Очигледно је, притом, да мишљење Намесништва има и шири значај, за историју школства Србије уопште, будући да се односи на све школе и на његове прегаоце, посебно оне који својим средствима подижу школе, старају се о њима и унапређују њихову делатност.

Текст сачуваног оригинала гласи:

„ПОПЕЧИТЕЉСТВУ ВНУТРЕНИ ДЕЛА¹⁰⁾“

Да би се општествене школе, подигнуте и издржаване помоћију читавог среза, у коме се налазе и унапредак издржавале, то је Намесничество Књажеског достојинства на предложеније Попечитељства внутрени дела преко Совјета Књажества Српског учињено, са согласијем Совјета решило, да се за школе на народ читавог среза, у коме се оне налазе, прирез ради обдржавања њеног, ако се народ на то соглашава, реже, но тако да тај прирез ни најмање вид каквог од стране правитељства налагања на себи не носи.

10) Оригинал, Архив Србије, МУД-п, Ф. III, бр. 20/839.

Тога ради Наместничество Књажеског достојинства Попечитељству внутрени дела препоручује, да како Начелничеству окружија ваљевског, које је у том делу Попечитељству истом питање своје предложило, тако и другим Начелничествима, кад би се она за то к Попечитељству обратила, налог изда, да се народ преко надлежног срезског началника лепим начином позива да школе, у свом срезу наодеће се, које општине њиове издржавати не могу, као што их је он и подигао и унапредак за опште благо и срећу своји[x] помага обдржава и да на то сваки по могућству своје по нешто жртвује, да би се тим начином она сума, која је, по учињеном рачуну свију потреба [. . .], за издржавање исти[x] школа нуждна, сокунила и добровољно на олтар обшћега народнога просвешченија положила, тако, како народ ни најмање повода неће имати мислити, да се он на ово, к његовој сопственој користи служиће, давање од стране правителства поморава.

НАМЕСТНИЦИ КЊАЖЕСКОГ ДОСТОЈИНСТВА:

Представник Књажески, попечитељ Инострани[x] Кавалер Авр[ам] Петронијевић	Председатељ Совјета Књаж. српског Генерал-мајор Јеврем Обреновић	Член Совјета Књажества српског Кавалер Тома Вучић- -Перишић
--	---	---

Д. № = 140
20. јунија 1839.
У Београду"

После педесетодневне процедуре, добијено је одобрење јединствено у историји школства Србије. О одлуци највиших органа Попечитељство внутрених дела обавештава власти у Ваљеву:

„НАЧАЛНИЧЕСТВУ ОКРУЖИЈА ВАЉЕВСКОГ¹¹⁾”

На ралорт Началничества од 2. пр. м. № = 416, којим пита шта ће одговорити начелнику среза колубарског г капетану Николи Ракићу, који иште одобреније оће л' смети заповедити народу осечену јалију за школу у Рибници истерати и мајсторе погодити да школу граде, одговарајући Попечитељство внутрени[x] дела јавља му, да је Намесничество Књажеског достојинства у согласију са Совјетом ради подизања и обдржавања обшчествени[x] школа решило, да се за школе на народ читавог среза, у коме се оне налазе прирез, ако се народ на то соглашава, прирезује, но тако, да тај прирез ни најмање вид каквог од стране правителства залагања на себи не носи.

11) Исто.

Тога ради препоручује Попечитељство внутрени[х] дела Началничеству, да оно како началнику Среза колубарског, који је у том делу питање предложено, тако и другим срезским окружија свога началницима, кад би му се они зато обратили објави, да се народ лепим начином позива, да школе у свом срезу подиже и у напредак за опште благо и срећу своји[х] потомака обдржава, и да на то сваки по могућству своје жртвује да би се тим начином потребна сума за обдржавање школа сакупила и добровољно на олтар општега просвешченија положила, тако, како народ неће повода ни најмање имати мислити, да се он на ово давање, које се његове сопствене користи тиче, од стране правитељства приморава.

Да је пак код манастира Рибнице школу слободно градити, то ће се Началничество из предписанија Попечитељства просвешченија известити, које је то дозволеније од господина Митрополита изискало.

№ = 1910

[Попечитељство внутрених дела]

23. јунија 1839.

У Београду.

Експедирано."

Представљени документи су увод у једно светло поглавље из области школства Србије и ваљевског краја. Она нису и једина. Даља истраживања, како за школу у Рибници тако и друге у ваљевском округу, даће више светла на једно време, у којем је народ био носилац свог препорода и просперитета.

*

Неколико речи из пера једног од ђака ове школе, прослављеног српског војводе Живојина Мишића, на најлепши начин ће оплемени-ти причу о рибничкој школи, њеној ближој локацији, одајама и другим просторијама, учитељу и његовим педагошким методима.

У својим мемоарима, поглавље „Моје школовање“, војвода Мишић се сећа:

„После успешног издржаног скоро четворогодишњег практичног курса чобанина и водича волова, 1. октобра 1865. године, после дуге препирке са сеоским кметом, одведоше ме не с вољом у школу рибничку. Стара школска зграда са неколико одаја и једним мрачним подрумом беше смештена у непосредној близини доњег тока реке Рибнице, испод камењара где се гује легу. У истој згради бејаше, по несрећи, и учитељев стан. Неколико корака низводно, на супротној, левој обали Рибнице, налазила се огромна пећина из које је извирала хладна и бистра вода. У њу би могао врло комотно да се построји читав пук ратног састава у смакнутом поретку.

Учитељ рибничке школе Сретен Величковић из села Бољковца, рудничког округа, ожењен, без деце, витак, сувоњав, зловољан, болешљив, необично строг, али уистину правичан, био нам је страх и

трепет. Школску, односно црквену општину тога времена чинила су села: Струганик,¹²⁾ Планинице, Берковци, Попадићи, Толићи, Кључ и Паштрићи¹³⁾. Велика удаљеност села од школе и цркве наметнула је потребу да сви ђаци живе у интернату. Из тог интерната тешко је ко могао добити одсуство да бар преко празника оде на обданицу својим родитељима.

Свака породица морала је одједном, на колима или саоницама, донети свега и свачега што је од хране било потребно њиховом детету за један месец. Учитељева жена била је магационер, а кувар је справљао јело. Сви смо спавали у својим постелјним стварима, у једној од пространих соба без кревета.

У то време не беше металних пера за писање. Муку смо мучили при обуци зарезивања гушчијих пера. Тврде, жуљевите руке сељачке деце веома су незгодне за тако фини посао. У старијим разредима (сви смо били у једној учионици) нашао се увек понеки који је научио да зарезује пера, обично два за „марјаш“.

Учитель је сам састављао „Закон за ученике рибничке школе“. Закон би, лепо исписан по параграфима, прикуцао на видном месту у учионици. Морали смо га напамет научити. Неколико последњих параграфа, у којима се говорило о владању и учењу, допуњавани су одређивањем броја дренових „фиргаза“ (штапова), којих је увек било у довољном броју у кориту напуњеном водом. Једанпут сам сам био почастиован да будем један од двојице који су по заповести учитељевој опалили десет „фиргана“ једном раднику, нашем другу. Никад нисам био у таквом узбуђењу као кад сам први пут замахнуо „фиргазом“ да ударим по голом телу. Од силног узбуђења и сажаљења, онако бесвесно, спустио сам штап, али зато у истом тренутку, уз праску учитеља Срете, осетих силну жеравицу на десном уву, која ме просто подиже од земље. Неком необичном срећом био сам поштеђен од батинања иако сам једанпут ооуђен на пет удараца, али се не сећам зашто ми учитељ нареди да се дигнем и да клечим.

Не само ми ђаци, већ и сви остали који су ма каквим послом долазили у школу, имали су необичан страх од учитеља Величковића, веома строгог човека, који се ваљда никада у животу није насмејао. Онај кога би казна батинања мимоишла због какве мање кривице одређиван је да усред пола ноћи прелази реку Рибницу и да учитељу донесе хладне воде из оне страшне пећине, у коју смо и у сред бела дана с неким страхом улазили, праћени циком безбројних слепих мишева. Сваки је од нас волео и батине извући, само да не иде ноћу у ону страшну пећину.

За две године мојег мучног школовања у рибничкој школи никаква виша власт није обилазила школу. У њој је учитељ Сретен био апсолутни господар ...”¹⁴⁾

12) Родно место Живојина Мишића.

13) Сва села на подручју општине Миошца.

14) Војвода Живојин Мишић, Моје Успомене, Београд, БИГЗ, III изње, 1981. године, стр. 24—25.

★

Манастиру у Рибници ни темеља више нема. Заборављене су одавно његове просветитељске заслуге. Школа у Рибници, најстарија у срезу колубарском, још увек одолева зубу времена, очекујући своје поновно рађање.

Јер, не треба заборавити поруку из времена њеног подизања: „да се народ лепим начином позива, да школе у свом срезу подиже и у напредак за опште благо и срећу својих потомака обдржава“...